

Varga Ágnes Katalin

Milotay István jobboldali radikális publicisztikája

**A magyar történelem három évtizedének jobboldali radikális olvasata
Milotay István írásain keresztül
(1913–1944)**

Doktori (PhD) értekezés

Tézisei

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola
Budapest, 2023.

A disszertáció témája és célja

Milotay István a két világháború közötti média- és politikai élet jellegzetes, megkerülhetetlen alakja, a jobboldali sajtó egyik karakteres, vezető képviselője, véleményvezére, „megmondóembere”. Több sikerre vitt, nagy példányszámú jobboldali sajtóorgánum – heti- és napilapok – elindítója, szerkesztője, főszerkesztője, a modern jobboldali sajtó egyik megteremtője. Cikkei és szavai széles látó- és hatókörrel, élvezetes stílussal és sok esetben pontos diagnózissal bírtak, amelyek színvonala messze meghaladta a politikai közélet legtöbb másod-, harmadvonalbeli tényezőjének megnyilatkozását, tevékenységét. Bár Milotay is egyike volt a magyar országgyűlés képviselőinek, a sajtó területén betöltött szerepe meghatározóbb, nagyobb jelentőségű volt, mint a parlamenti vagy szakpolitikai élet számtalan más tagjának tevékenysége.

Milotay István írásainak szemszögéből láttatni a két világháború közötti magyarországi eseményeket, más képet nyújt, mint a történettudomány konszenzussal elfogadott. Jelen dolgozat témája Milotay István publicisztikáján keresztül átszűrve mutatni be a magyar történelem három évtizedének eseményeit. Mivel Milotay István személyét és tevékenységét a 19. század végén és a 20. század elején formálódó neokonzervatív, nacionalista reformjobboldal, majd a Horthy-korszak radikális jobboldalának térfelére helyezük el, így a magyar történelem meghatározó eseményeinek sorát is természetesen ebből a szemszögől nézzük és láttatjuk.

Milotay István emblematikus figurája a nemzeti függetlenségi gyökerekből táplálkozó reformkonzervatív, modern nacionalista törekvéseknek és irányzatnak. Évtizedekig létező országos lapjaiban, élvonalbeli publicisztikájában sűrűsödött a jobboldali radikalizmus Milotay-féle módja és formája, amely a Horthy-korszak megannyi kérdését, problémáját sajátos stílusban és értelmezéssel válaszolta meg.

Milotay István elemzett tevékenysége három évtizedet ölel fel: az első világháborútól a Tanácsköztársaságig, majd a Horthy-korszakon keresztül egészen a második világháború végéig hallatta hangját. Kezdetben függetlenségpárti, perszónaluniós és reformpárti, a megszállás éveiben a határok épségéért szót emelő nemzeti radikális. A Horthy-korszak első évtizedében a „keresztény nemzeti” irányzathoz tartozik, ifj. Andrássy Gyula lapját vezetve

annak legitimista szerkesztője, a Gömbös-kormány alatt radikalizálódó, majd egyre inkább a kormányzati szélsőjobb irányvonalát támogató, azzal egyetértő meghatározó médiavezér. Valójában végig a fajvédelem „eszméit”, „hitelvéit” vallotta, nem biológiai értelemben, hanem a „fajt” az etnikummal, a nemzettel azonosította. Írásain átsüt a magyar nemzet szeretete, iránta érzett aggodalma, féltése.

Milotay publicisztikájából egy másik történelemkép, politikai gondolkodás bontakozik ki, amit 1945 után elhallgattak, tiltólistára tettek, vagy a legszélsőségesebb jelzővel illették. Személyével, életútjával, tevékenységének részleteivel, negatív előjellel foglalkoztak, munkásságát átfogóan nem sokan elemezték. Az 1970-es években Sipos Péter, Lackó Miklós, a nyolcvanas évek közepén B. Bernát István írt róla, aláhúзва jobboldali szélsőségességének negatív vonatkozásait, némi magyarázatot adva a korábbi teljes elhallgatásához vagy elutasítottságához. Többnyire elismerték Milotay tehetségét, a jobboldali sajtó terén végzett hathatós, produktív teljesítménye viszont a negatív kritika célkeresztjébe került. 1990-től is foglalkoztak munkásságának egy-egy időszakával, vagy – mint megkerülhetetlent – hivatkoztak rá, idézték egy-egy mondat erejéig. Löffler Tibor a népi Milotay pozitív, előremutató oldalát emelte ki, míg Ungváry Krisztián negatív szemszögből bírálta antiszemitizmusát. Legújában Gyurgyák János írt róla, és mint reprezentatív fajvédő „sajtomunkást” a *Magyar Fajvédők* kötetébe válogatta be. Jó tollát, fontosságát a ma történészei közül is sokan elismerik. A teljesség igénye nélkül: Ablonczy Balázs, Kerepeszki Róbert, Paksa Rudolf, Sipos Balázs, Ujváry Gábor, Vonyó József. Antiszemitizmusát pedig máig többen citálják, hivatkoznak rá: Bihari Péter, Litván György, Paksy Zoltán, Ungváry Krisztián.

Célját tekintve a dolgozat szeretne az említett időszakról egy másik, jobboldali történelemképet bemutatni, amellel egyúttal Milotay István munkásságáról egy teljesebb, összefüggőbb képet ad a szakirodalomban eddig meglévőkhöz. A történelmi eseményekhez köthető vezércikkek tartalmán, mondanivalóján keresztül ugyanakkor megkíséreljük bemutatni a két világháború közötti korszakra jellemző történelmi jobboldali gondolkodásmódot és érzésvilágot, melynek hatásai, részletei a jelen történelmi és politikai gondolkodásában is fellelhetők.

Módszerek és források

A dolgozat eszmetörténeti, politikatörténeti, sajtótörténeti vonatkozásokkal is rendelkezik. Szerkezetileg tizenhat fejezetre tagolódik. Felépítése kronologikus, az egymást követő időszakok politikai történéseinek és a problémaközpontú Milotay-cikkek egymásra való reflektálását tartalmazza. A fejezetek korszakhatárai egyúttal Milotay István pályájának, munkásságának is választóvonalai.

A disszertáció az első világháború alatti *Új Nemzedék* cikkeivel kezdődik, majd a forradalmak és az ország megszállásának időszakával foglalkozó részt a politikailag radikalizálódó hangvételű írások teszik ki. A Bethlen-kormány idején Milotay több mint tíz évig a jobboldali ellenzéki *Magyarság* szerkesztője, vezércikkírója, ami a Gömbös-kormány első éveire is érvényes. A második Gömbös-kormány és a Darányi-kormány alatti radikalizálódása az *Új Magyarságban* fejeződik ki. Imrédy Bélával és kormányával való messzemenő egyetértésével végérvényesen elköteleződik a jobboldali szociális reformok és a zsidótörvények mellett. Az ország háborúba lépését a Teleki-, majd a Bárdossy-kormány alatt is támogatja, a háborúból való óvatos kivezetésével próbálkozó Kállay-kormány pedig – az Imrédy Béla pártjának szellemi holdudvarához tartozó – Milotay szélsőjobboldali ellenzékévé vált. A német megszállás alatt a Sztójay-kormányt támogató szerkesztő a németek melletti végleges kitartást vallja, majd a nyilas uralomnak már csak hallgatóságos támogatója. A dolgozat zárásképpen – egy rövid kitekintés erejéig – Milotay emigrációban írt két könyvével is foglalkozik, majd egy életrajzi vázlat egészíti ki a róla szóló összképet. Az összegzés pedig rávilágít a téma érdekességére, Milotay munkásságának szimbolikus jelentőségére.

Források tekintetében az Országos Széchényi Könyvtár tájékoztató könyvtárosaként a raktári hírlapanyag korlátlan, megkötések nélküli használatával, és a könyvtárosi munka jellegéből adódóan adottak voltak a körülmények a terjedelmes Milotay-sajtó évfolyamainak olvasásához, kutatásához. A Milotay publicisztika hatalmas mennyiségű anyaga jelentette azt az elsődleges forrásanyagot, amire a dolgozat alapvetően támaszkodott, az általa vezetett és szerkesztett *Új Nemzedék* (1913–1920) hetilap, a *Magyarság* (1920–1934) napilap, és az *Új Magyarság* (1934–1945) napilap évfolyamainak vezércikkei.

További elsődleges forrásanyagot a képviselői beszédei jelentették a Képviselőházi Naplókából. Levelezéséből az OSZK Kézirattár–Levelestárában lévő pár darab, illetve a Magyar Nemzeti Levéltárban a Kozma Miklós iratok releváns részei is a dolgozat tartalmi részét képezik. Az Antal István könyvként kiadott naplójából hiányzó és az MTA Kézirattári anyagában megtalálható részek is beépültek a dolgozatba. Az *Új Magyarország* indulásának körülményeivel kapcsolatos kézirattári anyagról van szó, amely rész a Gergely Jenő által összeállított *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása, 1932–1936: Antal István sajtófőnök emlékiratai*, (Budapest, 2004) kiadványból kimaradt. A Fővárosi Levéltár bírósági anyagai, a sajtóperek – bár említés szintjén szerepelnek – nem képezik a dolgozat fő tartalmi részét.

Milotay válogatott cikkeinek nyomtatásban megjelent kötetei gyűjteményes jellegükből kifolyólag voltak hasznosak. A szerző életében megjelenő művek a „médiacézár” sikerességét és termékenységét jelezték: a húszas években a *Tíz esztendő: cikkek, kortörténeti jegyzetek 1914–1924* (1924), továbbá *A függetlenség árnyékában: cikkek, kortörténeti jegyzetek* (1929). A harmincas évek termése *A szegedi tanyavilágban* (1930), *Az ismeretlen Magyarország* (1933). A negyvenes években az *Új világ felé: cikkek, kortörténeti jegyzetek 1933-1940* (1940) és a *Népi válság, népi Magyarország* (1944) jelent meg, míg az emigrációban a *Mohácstól Budaörsig* (1954) és az *Egy élet Magyarorszáért: ami Horthy emlékirataiból kimaradt* cikksorozat (1935-1957), amely később könyv formájában is megjelent.

A korszakra vonatkozó nyomtatott források tekintetében a dolgozat elsősorban a fontosabb gazdasági, szociális életre vonatkozó, a területi változásokkal kapcsolatos, és a zsidóságra vonatkozó törvényekre, rendeletekre támaszkodott: *Magyarországi törvények és rendeletek tára*, Pest, 1870–1948; Vértés Róbert (összeáll.) – Székely Gábor (szerk.): *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938-1945*, Budapest, 1997. Mindez együtt az: *Ezer év törvényei – Hatályos jogszabályok*: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>.

A pártpolitikai életre vonatkozó nyomtatott forrás tekintetében a pártprogramokat összegyűjtő: *Magyarországi pártprogramok 1867–1998*, szerk. Gergely Jenő, Budapest, 2003, valamint a *Parlamenti viták a Horthy korban*, szerk. Boros Zsuzsanna, Budapest, Rejtjel, 2006 kerültek használatra.

A dolgozat összegzése

A dolgozat törekedett, hogy a Milotay publicisztikát árnyaltan és szélesen érintse, hogy a fontosabb országos politikatörténeti események és az arra reflektáló Milotay cikkek keresztmetszetében épüljön fel a disszertáció narratívája. Igyekezett hangsúlyozni a Horthy-korszak reformjait szorgalmazó ellenzéki jobboldal rendszerjobbítónak szánt elképzeléseit, valamint a kormányzati intézkedések közül azokat, amelyek kifejezetten lényeglátó és jövőbemutató vonatkozásokkal is bírtak, mint a piaci egyenlőtlenségeket kezelni próbáló szociális állami újraelosztó politika, vagy a nemzeti újraegyesítés és a társadalmi integráció, az egységesedő nemzeti közösség megeremtésére irányuló kormányzati próbálkozások. A világtendenciaként az etnikai- és kisebbségi jogfosztás sorába illeszthető – a magyarországi zsidóságot nemzeti kisebbségnek tekintő – jogszűkítő politika és intézkedései tekintetében a dolgozat azt is hangsúlyozni igyekezett, hogy ez a politika nem volt egyedülálló, más korabeli állam törvénykezésében, kormányzati intézkedéseiben is jelen volt, és más nemzeti kisebbségek vonatkozásában is érvényesült.

A dolgozat elmaradhatatlannak vélte a magyar zsidóság tragédiáját illetően megerősíteni, hogy a velük kapcsolatos legsúlyosabb bűnök elkövetésére Magyarországon a német megszállás után került sor. A német szándék és akarat kiszolgálásában résztvevő magyar hivatalos szervek belügyminiszteri irányítással, a magyar rendfenntartás szerveinek hathatós segítségével a végrehajtásban vállaltak szerepet. A zsidóság deportálási célja és tragikus végkimenetele – az auschwitzi jegyzőkönyv késői és nem általános ismerete fényében – nem tartozott az evidencia kategóriájába, Milotay visszajelzései alapján sem. Akkoriban a munkaszolgálat elfogadottnak, a fizikai megsemmisítés kategóriája „hihetetlennek” minősült.

A dolgozat fontosnak tartja tudatosítani a (szélső) jobboldal azon előrelátását, amit Milotay korábbi „előrejelzései” is közöltek, hogy szovjet győzelem esetén a térségben szovjet megszállás következhet. A szovjet csapatok országban maradása a későbbiekben már mindenki számára nyilvánvalóvá tette a megszállást, amely által egy újabb szélsőséges politikai erő, a magyarországi kommunisták diktatúrájának kiépülése valósult meg. A következő időszakban az országban ezrek kerültek elhurcolásra és kényszermunkára, ezek váltak fizikai erőszak áldozatává, újabb ezreknek sorsa a kitelepítés lett. Társadalmi osztályok kerültek eltörlésre, és a társadalmi „egyneműsítés” politikája az előző rendszerhez

tartozókat, az abban bármilyen szerepet vállalók ezreit juttatta egzisztenciálisan lehetetlen, vagy a „likvidálás” állapotába. Milotay és a bolsevistaellenes jobboldal szovjet győzelem esetén tragédiát vizionálása és németpártisága a történések utólagos fényében ezért némileg érthető és elfogadható, a genocídium tekintetében pedig egyetértünk bárminemű felelősség szempontjából az elvi, morális szembenézéssel, a számonkérés lehetőségével és igazságos alkalmazásával.

A témával kapcsolatos publikációk

Milotay István és az Új Nemzedék (1913–1918). In: *Veritas Intézet 2018-as évkönyve*, 111–130.

A bethleni konszolidáció jobboldali ellenzékije – Milotay István, a Magyarság szerkesztője, főszerkesztője (1920–1931). In: *Veritas Intézet 2019-es évkönyve*, 174–197.

Milotay István és a Darányi-kormány. Jobboldali politikai radikalizálódás, a győri program és az első zsidótörvény. In: *KRE-Dlt – KRE-Dokonline tudományos folyóirata*, 2020/1.

Az Imrédy-vonalat követő Milotay István és a Teleki-kormány. In: *Köztes-Európa társadalomtudományi folyóirat*, 2020/1. 109–125.

A Milotay Istvánnal is fémjelezhető kormányzati szélsőjobb irányvonala 1941-ben. Az ország háborúba lépése. In: *Napi Történelmi Forrás online folyóirat*, 2020. augusztus 22.

Az imrédysta Milotay: Az Imrédy-kormány radikális jobboldali politikája. In: *A Horthy-korszakról az értékkeremtő történetírás jegyében: az újragondolt negyedszázad konferenciasorozat: áttekintés és tanulmányok*, 2021. 179–192.

Milotay István irodalmi tárgyú cikkei. Népi irodalom–polgári irodalom, a népi–urbánus ellentét. In: *Orpheus Noster*, 2022/1. 86–97.

Ellenzékiből kormánytámogató: az Új Magyarság élén. Milotay István és a Gömbös-kormány. Várható megjelenés: *Veritas Intézet 2022-es évkönyve*.

A német megszállás és a Szálasi-kormány. Az imrédysta Milotay István. Várható megjelenés: *KRE-Dlt – KRE-Dokonline tudományos folyóirata*, 2023.